REPORTATGE

Ildelfonso Canicio: l'home contra el mosquit del paludisme

El Museu de les Terres de l'Ebre d'Amposta exposa un centenar d'objectes que el doctor utilitzava al seu dispensari de Sant Jaume d'Enveja

Amposta Roser Regolf

Fa aproximadament un segle, els sanitaris del Delta de l'Ebre i bona part d'Europa també treballaven per a erradicar una malaltia: el paludisme. L'any 1923, el doctor ebrenc Ildefonso Canicio va obrir un dispensari a Sant Jaume d'Enveja, on inicialment amb el metge Pau Cartañà, es va fer càrrec de la lluita antipalúdica a les Terres de l'Ebre. Amb només 25 anys, Canicio feia poc temps que havia acabat els seus estudis de medicina, pel qual compaginava la seua tasca com a metge de poble i la investigació per a combatre la principal malaltia que afectava el territori.

El paludisme va arribar al sud de Catalunya amb l'estrena del Delta com a zona humida. A finals del segle XIX, l'aprofitament agrícola del canal de la Dreta i el de l'Esquerra de l'Ebre -pensats inicialment per a la navegació fluvial- va portar a l'extensió d'un entramat de distribució i desguàs per a fer productives bona part de les terres deltaiques. L'aposta estrella va ser el cultiu d'arròs, un producte que necessitava molta humitat i aigua estancada, fet que juntament amb les dures condicions de treball, ja que necessitava molta mà d'obra de fora de la comarca, i la forma de vida de l'època, va derivar en l'aparició del paludisme, una malaltia que es transmetia a través del mosquit de l'espècie Anopheles.

L'estudi del doctor Canicio al dispensari de Sant Jaume d'Enveja, que es completava amb un altre ubicat entre Amposta i l'Aldea, va ser essencial en la tasca sanitària, així com en la documentació posterior dels fets. Del 1925 al 1949, Canicio va enregistrar de forma acurada les dades dels pacients i l'evolució de les febres palúdiques, publicant a la Revista de Sanitat i Higiene l'estudi i els resultats de la lluita antipalúdica al Delta entre 1925 i 1932. Les gràfiques i fitxes del Doctor mostren que, fins a l'inici de la Guerra Civil, es detectaven més de 100 casos a l'any en una població de 2.000 habitants. Unes xifres que van anar a la baixa durant tot el període de preguerra gràcies a l'efecte de la quinina, un medicament que es dosificava en pastilles i que tenia tan mal gust que els metges havien d'obligar els pacients que se les prenguessen al mateix dispensari. El 1938, però, el front de guerra va arribar a l'Ebre, i això va causar un nou increment dels casos, i es va arribar set anys després al punt més alt de la pandèmia, amb 1.111 positius. Canicio va recopilar informació fins al 1949, quan s'observa que els casos ja anaven a la baixa.

El Dr. Canicio va morir el 1961, però el seu llegat va ser conservat per la seua família, que l'any 2018 va cedir el material al Museu de les Terres de l'Ebre. En conjunt, més de 100 objectes mèdics, gràfiques elaborades a mà i les fitxes de més d'un miler de pacients, uns materials que ara es poden visitar a la mostra *La quartana i la lluita sanitària per erradicar el paludisme al delta de l'Ebre*, exposada al Museu de les Terres de l'Ebre fins al 4 d'octubre.

Imatge del Dr Ildefonso Canicio.

Alguns dels medicaments del fons del Dr Canicio, a l'exposició del Museu de les Terres de l'Ebre.

UN TREBALL QUE ES MANTÉ VIGENT El paludisme va quedar erradicat al delta de l'Ebre l'any 1955, mentre que el 1964 l'Estat va ser declarat lliure de la malaltia. Avui, però, la malària causa anualment entre 2 i 3 milions de morts al món, i es calcula que la taxa de morbiditat es pot duplicar en els pròxims 20 anys.

L'any 2016, científics del Consell Superior d'Investigacions Científiques (CSIC) van aconseguir seqüenciar l'ARN de les soques locals de dos espècies de paràsits que provoquen la malària, una fita que va ser possible gràcies a les mostres que la família del Dr. Canicio guardava. Estos portaobjectes amb mostres de sang preparades per a microscopi, que es van conservar durant anys en una capsa de cartó al dispensari del Dr. Canicio, constituïxen els testimonis genètics més antics dels microorganismes que provoquen el paludisme a Europa i, fins a l'octubre es poden veure a l'exposició.

La investigació científica amb les mostres centenàries va tenir un impacte molt notable, ja que per primer cop es coneixien els detalls genètics d'estos patògens en formes anteriors a la seua erradicació al continent europeu, molt relacionats en la forma més comuna que es troba a Amèrica. I qui sap si, en un futur, i si la investigació progressa per bon camí, gràcies a les mostres de sang recollides pel doctor ebrenc no es pot establir una base per a descobrir les mutacions de les soques actuals i treballar en nous tractaments.